

Ljiljana Radenović

ISTORIJSKO OBJAŠNJENJE, EMOTIVI I DUŠEVNA PATNJA¹

APSTRAKT: Jedan od osnovnih ciljeva knjige „Navigacija osećanja: Okvir za istoriju emocija“ Viliijama Redija (Reddy, 2001) jeste da ponudi objašnjenje događaja koji su doveli do Francuske revolucije i političkih režima koji su usledili posle Prve Republike. Ono što njegov pristup čini jedinstvenim je, što za razliku od standardnih političkih, socijalnih, ekonomskih i sličnih objašnjenja, Redi ističe ulogu koju emocije i emocionalna patnja imaju u promenama političkih režima. U tu svrhu Redi uvodi pojam emotiva, putem kojih mi na društveno prihvatljivi način izražavamo, ali i menjamo emocije koje osećamo. Kroz izražavanje i menjanje emocija mi se istovremeno određujemo prema vrednostima koje prihvatamo, a u kriznim situacijama te vrednosti ponekada i menjamo. Na taj način emotivi jesu veoma važni i za formiranje našeg identiteta a ne samo za uspešnu emocionalnu regulaciju. Međutim, u društvenim sistemima koji su striktni i gde takva vrsta emocionalne regulacije nije dopuštena nastaje emocionalna patnja. Za Redija duševna patnja nije relativna u odnosu na kulturu u kojoj ljudi žive već se može objektivno meriti, što mu i omogućava da tvrdi da su neki politički režimi bolji od drugih, a onda i da razvije svoje viđenje stanja u Francuskom društvu koje je prethodilo Francuskoj revoluciji (a koje on opisuje kao period striktnog emocionalnog režima) kao i perioda koji je usledio. U ovom radu želim da pokažem da je ono što Redi opisuje kao striktni emocionalni režim dajući određeni broj primera pre slobodan emocionalni režim sa striktnim pravilima ponašanja i da shodno tome njegova analiza emocionalnog predrevolucionarnog režima nije bez slabosti. Takođe želim da ukažem na slabosti njegove analize sentimentalizma i njegove uloge u akutnoj duševnoj patnji karakterističnoj za revolucionarni period.

KLJUČNE REČI: istorijsko objašnjenje, emotivi, duševna patnja, represivni emocionalni režimi, emocionalana pribežišta

---

1 Ovaj članak nastao je u okviru projekta "Dinamički sistemi u prirodi i društvu: filozofski i empirijski aspekti" (evidencioni broj 179041), koji finansira Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja Republike Srbije, a predstavljen je na konferenciji "Razlozi, uzroci i objašnjenja", održanoj 29-30 novembra 2018. godine na Filozofskom fakultetu u Beogradu.

Jedan od osnovnih ciljeva knjige „Navigacija osećanja: Okvir za istoriju emocija“ Vilijama Redija (Reddy 2001) jeste da objasni događaje koji su doveli do Francuske revolucije i političkih režima koji su joj usledili. Ono što njegov pristup čini jedinstvenim jeste što za razliku od standardnih političkih, socijalnih, ekonomskih i sličnih objašnjenja Redi ističe ulogu koju emocije i duševna patnja imaju u promenama političkih režima. Na taj način on ističe često zanemaren politički aspekt našeg unutrašnjeg emotivnog života. Redi je svestan da mu je za takvu vrstu objašnjenja potrebna teorija emocija kao i teorija izražavanja i regulisanja emocija. U tu svrhu on uvodi pojam *emotiva*. Za Redija su emotivi najčešće verbalni ali i neverbalni načini izražavanja emocija. Ono što emotive čini zanimljivim jeste što oni služe ne samo za izražavanje i regulisanje već i za preispitivanje i menjanje onoga što osećamo. Drugim rečima, mi se putem emotiva određujemo i prema vrednostima koje prihvatamo, a ponekad, u kriznim situacijama, uz pomoć emotiva te vrednosti menjamo. Na taj način emotivi jesu veoma važni i za formiranje našeg identiteta, a ne samo za uspešnu emocionalnu regulaciju.

S obzirom da se različiti politički režimi ne odnose identično prema emocionalnom životu svojih građana Redi ih deli na represivne i manje represivne. U represivnim režimima gde slobodno izražavanje emocija nije dozvoljeno ili je dozvoljeno samo u određenoj meri emocionalna regulacija se teže postiže, a to dovodi do duševne patnje. Redi smatra da se stepen duševne patnje izazvan represivnim režimima može objektivno meriti, što mu i omogućava da tvrdi da su neki politički režimi bolji od drugih, a samim tim i da opiše stanje u Francuskom društvu koje je prethodilo Francuskoj revoluciji kao period represivnog emocionalnog režima.

U ovom radu želim da ukažem na probleme sa kojima se suočava Redijeva analiza represivnog emocionalnog režima predrevolucionarnog perioda u Francuskoj. Moj osnovni cilj je da pokažem da bi ono što Redi opisuje kao represivni predrevolucionarni emocionalni režim bilo ispravnije shvatiti kao slobodan emocionalni režim sa striktnim pravilima ponašanja. Takođe želim da ukažem na slabosti njegove analize sentimentalizma i njegove uloge u akutnoj duševnoj patnji karakterističnoj za revolucionarni period.

1. Emotivi

Da bi objasnio političku ulogu emocija Redi razvija teoriju emocija čiji centralni deo čine emotivi. Pod emotivima on podrazumeva „emocionalni govor i emocionalne izraze koji menjaju način na koji se osoba oseća“ (Reddy, 1997, str.372). Ova Redijeva kovanica je inspirisana pojmom performativa Džona Ostina (1962) pre svega zbog toga što im Redi dodeljuje sličnu performativnu funkciju. Prema Ostinu, performativi su govorni činovi kojima mi ne opisujemo i ne referiramo na određene objekte, već putem kojih obavljamo određene radnje. Postoje brojni primeri takvih činova kao što je, na primer, ceremonijalno izgovaranje “da” na venčanja, ili kada kažemo prijatelju

“Obećavam da ću doći na vreme!”. U oba slučaja reči koje smo izgovorili nisu opisi određenog stanja stvari već dela. Mi sklapamo brak kada izgovorimo “da” na venčanju i obavezujemo da ćemo nekako postupiti kada kažemo “Obećavam”.

Za Redija emotivi imaju dve funkcije od kojih je jedna performativna, a druga opisna. Tako, na primer, kada kažemo “Ja sam ljut.” ova izjava vrši dve funkcije. Dok to izgovaramo mi opisujemo ono što osećamo, ali i menjamo način na koji se osećamo. Drugim rečima, kada koristimo reči kojima označavamo emocije te reči imaju moć da promene način na koji doživljavamo određenu situaciju. To znači da one nikada nisu samo opisi naših osećanja. Ako je to slučaj možemo se zapitati kako do te promene dolazi? To jest, kako emotivi obavljaju svoju performativnu funkciju? Redi tvrdi da kada koristimo emotive da izrazimo naša osećanja mi upravo taj akt izražavanja emocija koristimo kao priliku da preispitamo kako se osećamo. Kada kažemo “Ja sam ljut” mi u tom momentu u stvari biramo jedno od više tumačenja onoga što osećamo. Drugim rečima, kada izgovorimo “Ja sam ljut” mi često nesvesno ako ne i svesno odlučujemo da li smo mnogo ljuti ili u stvari i nismo baš toliko ljuti. U tom smislu kada osećanja izrazimo rečima mi ih u tom momentu preispitujemo. Iako za Redija emotivi jesu uglavnom verbalni izraz osećanja jer ljudi svoje emocije najčešće izražavaju rečima bitno je napomenuti da se i drugi načini ekspresije emocija (kroz izraze lica, položaj tela i sl.) svrstavaju u emotive i na taj način mogu da vrše ako ne opisnu, a ono važnu performativnu funkciju koja je neophodna za uspešnu emocionalnu regulaciju. Drugim rečima putem emotiva se smirujemo ili dovodimo na željeni nivo budnosti. Na taj način emotivi nam pomažu da optimalno funkcionišemo.

Na kraju, bitno je napomenuti, da za Redija emotivi imaju još jednu važnu funkciju pored samoregulativne. Naime, kroz izražavanje i menjanje emocija koje osećamo mi se istovremeno i određujemo prema vrednostima koje prihvatamo, a u kriznim situacijama te vrednosti ponekada i menjamo. Ako smo ljuti ali smo istovremeno i hrišćani želećemo da se rešimo ljutnje jer se na takvo osećanje ne gleda sa odobravanjem u hrišćanskoj tradiciji. Međutim, ukoliko je nepravda čiji smo svedoci podjednako velika kao i ljutnja koju osećamo, možda će nas to nagnati da preispitamo da li je hrišćanski odnos prema ljutnji ispravan i da li i dalje želimo da taj stav prihvatamo. Takva vrsta preispitivanja može ponekada da dovede do preobraćenja tokom kog osoba napušta jedan, a prihvata novi sistem vrednosti. Na taj način emotivi jesu veoma važni i za formiranje našeg identiteta, našeg osećaja za to ko smo i šta smo, a ne samo za uspešnu emocionalnu regulaciju.

S obzirom da emotivi igraju vrlo važnu regulativnu ali i formativnu ulogu u našem životu, nije čudo što im Redi pripisuje bitnu političku ulogu. Emocije koje imamo često određuju ciljeve kojima stremimo i istovremeno nas motivišu da ih ostvarimo, a kadre su to da čine daleko duže nego svesni, racionalni razlozi. Naravno, usled raznih životnih okolnosti kada smo suočeni sa sukobom vrednosti moguće je da odustanemo od nekih ciljeva i da ih zamenimo drugim. Ali da bismo mogli da na tom bazičnom,

nesvesnom, emotivnom nivou odustanemo od cilja, da prestanemo da ga želimo, neophodno je da emocije koje osećamo izrazimo, da ih na taj način isprobamo i po potrebi revidiramo. Na kraju da bismo mogli da se u potpunosti ostvarimo neophodno je da nam društvo u kome živimo dozvoli ne samo da regulišemo naša emotivna stanja kroz emotive koje koristimo već i da menjamo vrednosti i životne ciljeve po potrebi. To nas dovodi do druga dva pojma ključna za Redijevo viđenje političkog aspekta emocija a to su: emocionalni režimi i duševna patnja. O njima će biti više reči u sledećem segmentu.

2. Emocionalni režimi i duševna patnja

Kao što smo videli Redi smatra da emocije mogu da nas vode nesvesno do cilja mnogo duže nego svesni razlozi. Upravo zbog ovoga Redi ih postavlja u centar političkog delovanja. Svaki politički režim uspostavlja svoj emocionalni režim, koje Redi definiše na sledeći način: “Skup praksi koje propisuju emocionalne norme a koje podrazumevaju kažnjavanje pojedinaca koji ih krše ja zovem emocionalnim režimom” (2001, str. 323-324) To znači da svaki politički režim određuje emotive kao i emocije koje su dopuštene i one koje nisu. Drugim rečima, svaki politički režim toleriše određenu vrstu emocionalne samoregulacije i dopušta da se ljudi predomišljaju u pogledu nekih vrednosti i ciljeva ali zabranjuje ili ne gleda sa odobravanjem na druge oblike emocionalne samoregulacije, dok određene vrednosti drži fiksanim.

Da bi rangirao različite emocionalne režime Redi uvodi pojam emocionalne slobode. Prema Rediju, mi smo emocionalno slobodni kada smo slobodni da upražnjavamo spontanu emocionalnu navigaciju (izražavanje, isprobavanje, menjanje emocija) i na taj način regulišemo naša emocionalna stanja. Kao što smo videli takva emocionalna navigacija neki put dovodi do toga da promenimo ciljeve delovanja kao i vrednosti. Odnosno usled takvog vaganja može da se desi da odustanemo od nekih vrednosti i zamenimo ih nekim drugima. Važno je naglasiti da promena mišljenja u pogledu toga čemu težimo i šta želimo koja nastaje usled emocionalne navigacije nije rezultat racionalne odluke već unutrašnjeg nesvesnog preobraćenja do koga dolazi ekspresijom emocija putem emotiva. Kada izražavamo emocije mi ne znamo unapred do čega će one dovesti i kako ćemo se posle toga osećati, niti šta ćemo tačno posle toga želeti. Međutim, upravo mogućnost takve emocionalne samoregulacije kroz emotive nam omogućava da ostanemo u stabilnom psihičkom stanju, da ostanemo mirni kada je potrebno, da adekvatno reagujemo kada je potrebno, ali i da se razvijamo kao ličnost. Redi eksplicitno kaže: “Emocionalna sloboda je mogućnost da pratimo emocije gde god one vode; to je mogućnost da napustimo stare i prihvatimo nove ciljeve tako da minimalizujemo duševnu patnju” (2001, str. 323).

Očigledno je da potpune slobode izražavanja emocija ne može biti, što pre ili kasnije dovodi do onoga što Redi naziva duševnom patnjom. Redi tvrdi da duševna

patnja nastaje kada naiđemo na sukob vrednosti koji podrazumeva da, ako želimo dve stvari, ne možemo imati obe. Na primer u slučaju da čovek oseća ljubav prema ženi najboljeg prijatelja, nije moguće da on tu ljubav otvoreno iskaže, a da istovremeno sačuva prijatelja, barem ne u okviru velikog broja društava kako prošlih tako i sadašnjih. Emocionalna navigacija nam u ovakvim slučajevima pomaže da se odlučimo šta nam je prioritet: da li je to zabranjena ljubav ili prijateljstvo. Ovakve vrste odluka uvek podrazumevaju duševnu patnju. Naravno, duševna patnja je u životu neizbežna i to ne samo u ovakvim situacijama. Neki ciljevi kojima težimo – bilo da su vezani za posao, porodicu, sport – podrazumevaju veliki ulog i odricanje. Međutim, postoji duševna patnja koja je direktno izazvana restriktivnim političkim režimom u kome živimo i do koje inače ne bi došlo u nekom slobodnijem režimu. Pravljenje razlike između nužne i nametnute duševne patnje od velikog je značaja. Za Redija politički sistemi koji su slobodniji i dopuštaju fleksibilniju samoregulaciju upravo su oni koji izazivaju manje duševne patnje.

Karakteristika represivnih režima je da je u okviru njih mali broj emocija i emotiva dozvoljen. U takvim režimima neke emocije su obavezne, dok su neke u potpunosti zabranjene. Na primer, poštovanje i ljubav prema kralju ili biskupu/episkopu se u nekim društvima izražava naklonom u njegovom prisustvu, a takvo izražavanje emocija je obavezno. Mržnja i nepoštovanje kralja ili biskupa/episkopa zabranjeni su, a oni koji ne poštuju kodeks pravila ispoljavanja emocija mogu biti proterani, zatvoreni ili na neki drugi način kažnjeni. U takvim uslovima ljudi da bi sačuvali sebe i svoje prijatelje ispoljavaju emocije koje se od njih očekuju i na način na koji se to od njih očekuje.

Istina je da pojedinim ljudima upravo ovako striktna i jasna pravila odgovaraju, pa zbog jednostavnosti ovakvih pravila mogu da regulišu svoja emotivna stanja bez puno utrošene energije. To su ljudi kojima bi inače kodeksi ponašanja u vojsci ili manastiru odgovarali. Međutim represivni režimi su lošiji od slobodnijih iz dva razloga. Prvo, u njima ljudi koji odstupaju, tj. koji se ne slažu sa vrednostima većine više pate. Drugo, upravo zbog rigidnosti u pogledu načina ispoljavanja emocija ljudima nije dopušteno da kroz navigaciju raznovrsnih emocija ispitaju šta u stvari žele i tako postanu drugačiji ljudi. Iz ovoga Redi izvodi da „je idealni emocionalni režim onaj koji dozvoljava najveću moguću emocionalnu slobodu” (2001, str. 324).

Naravno, najveći broj represivnih režima dozvoljava da se na određenim mestima, najčešće u privatnim krugovima, ova striktna pravila suspenduju, a Redi takva mesta naziva emocionalnim pribežištima. Redi kaže: “Izgleda da mnogi emocionalni režimi dopuštaju da se na nekim mestima ne pridržavamo normi striktno; to su mesta gde možemo da popustimo mentalnu kontrolu. Ovakva emocionalna pribežišta mogu ali i ne moraju da predstavljaju plodan teren za pobunu protiv postojećeg režima” (2001, str. 324).

Na kraju svi ovi pojmovi kao što su emocionalna sloboda, duševna patnja, emocionalni režim i pribežište koje u prvom delu knjige Redi definiše, u drugom delu postaju ključni za njegovo objašnjenje društvenih promena u Francuskoj 18. veka.

3. Emotivi, duševna patnja i istorijske promene: Francuska 18. vek

Režim koji je prethodio francuskoj revoluciji u 18. veku Redi opisuje kao represivan. Osnovna vrednost u tom režimu bila je čast kako porodična tako i lična. Mesto u društvenoj hijerarhiji koju je pojedinac zauzimaao je određivalo koliko časti pojedincu pripada, a napredovanje na društvenoj lestvici direktno je zavisilo od kralja koji je oduzimao i davao privilegije po nahodanju i to vrlo često kapriciozno. Uspinjanje u rangu je obeležavano dodelom penzija, novim nameštenjem, a očuvanje časti (tj. privilegija) bilo je najvažnije za život pojedinca i njegove porodice. Upravo iz tog razloga je u tom period doneto dosta zakona koji su imali za cilj da štite čast sugrađana. Na primer jedan od zakona je omogućavao da otac otera u tamnicu na neodređeno vreme sina i ženu sa kojom bi sin pobegao ukoliko njihov brak nije bio unapred odobren od strane porodice. Mnoge stvari koje nam danas izgledaju neshvatljivo bile su strogo regulisane zakonom: počev od toga ko se kime mogao ženiti, ko je sa kim smeo da priča, ko je kome i kako smeo da se obrati, do toga kada je kome dozvoljeno da se slobodno šeta ulicom. Na primer, šegrti su rizikovali da budu uhapšeni ukoliko bi bili u javnom prostoru, a ne na radom mestu u toku radnog vremena. Nalozi za hapšenje određenih pojedinaca pisani su svakodnevno i to na pritužbe onih kojima je čast bila povređena. Dakle, status (tj. čast) u društvu je bio čuvan zakonima koji su upravo u tu svrhu doneti.

U ovako represivnom režimu osećanja ljudi ostaju skrivena, a njihovo izražavanje je minimalno i strogo regulisan. Prema Rediju ceo duh ovog vremena karakteriše skoro potpuno zanemarivanje unutrašnjeg emotivnog života pojedinca. Ono što je jedino važno u javnom životu, a ima za cilj očuvanje privilegija jeste poštovanje protokola. Kao odgovor na represiju u javnom životu u Francuskoj tog doba se formiraju brojna emocionalna pribežišta kao što su saloni i masonske lože. U tim pribežištimu bilo je moguće barem za kratko vreme i na određenom mestu suspendovati napore uložene u mentalnu kontrolu emocija i ponašanja. Salone su u glavnom vodile žene, a u salonima društveni rang nije važio. Svima je bilo dozvoljeno da govore, a bile su dozvoljene i slobodnije emotivne veze. Na tim mestima ideja braka iz ljubavi se otvoreno promovisala. Slična situacija bila je i u masonskim ložama gde su se negovala iskrena i bliska prijateljstva. Dakle, i u salonima i u masonskim ložama, suspendovane su hijerarhije spolja, a oni koji su im pripadali tragali su za emotivnim, intelektualnim prijateljstvima neopterećenim stegama javnog života. Prepiske koje su vođene između gostiju salona i članova masonske lože prepuna su intimnih i jasno izraženih osećanja.

Ono što je zanimljivo u vezi sa emocionalnim pribežištimu ovog perioda za razliku od sličnih pribežišta drugih perioda jeste što su i saloni i masonske lože imali ideološku potporu sentimentalizma. Osnovna teza ovog pokreta kako u književnosti, filozofiji, pozorištu, tako i u ličnoj komunikaciji, jeste da su osećanja autentični izvor moralnosti. Osećanja, ukoliko su nesputana, najbolje izražavaju našu ljudsku prirodu koja je

u osnovi dobra. Nasuprot tog autentičnog moralnog osećanja stoje izveštačeni maniri aristokratije i pravila javnog života koja, ne samo što ne izražavaju našu autentičnu pravu prirodu, već je i kvare. Društvo koje je zasnovano na neautentičnim osećanjima nužno mora biti nesrećno i nepravedno. Stvaranje pravednog društva, sa druge strane, može da nastane samo ako je njegova osnova naša prava istinska, dobra, i pre svega osećajna priroda. Brojni prosvetitelji su doprineli formiranju osnovnih ideja sentimentalizma. Filozofi kao što su Lok, Šaftesberi, Hačeson, Volter, Monteskje, Dalamber, Kondijak, Ruso i Didro jesu njegovi najznačajniji ideološki pobornici. Razlike između ovih filozofa postoje i mahom su u tome koliki akcenat i kakvu ulogu pridaju urođenim moralnim osećanjima. Međutim, ono oko čega se slažu jeste da su nam moralna osećanja data rođenjem i da je osećaj moralnosti upravo ono odakle naša humanost dolazi. Drugim rečima, za filozofe prosvetiteljstva svi ljudi poseduju moralni osećaj i ukoliko bi se samo na njega fokusirali bilo bi im jasno šta je moralno, a šta nije.

Tokom Francuske revolucije ovo utočište sentimentalista postaje emocionalni režim. U tom periodu postaje opšteprihvaćeno uverenje da je za izgradnju novog društva neophodno da svi segmenti života budu oblikovani prema pravim, autentičnim osećanjima, pre svega zbog toga što su prirodna ljudska osećanja izjednačena sa prirodnim moralom. U praksi to je značilo da su pozitivna osećanja koja su ljudi gajili prema revoluciji ujedno shvatana i kao izraz autentičnog morala. Ali, ako bi se neko osećao drugačije to bi bilo proglašeno ne samo za neautentično ljudsko osećanje već i za nemoral. Drugim rečima, sa revolucijom i pobedom sentimentalizma prvo je nametnut imperativ da se ispoljavaju naša izvorna prirodna osećanja za koja se smatralo da koincidiraju sa oduševljenjem revolucionarnim promenama. Ne ispoljavati takva prirodna osećanja proglašavano je zlom i izdajom.

Naravno, s obzirom da su te godine bile godine nasilja i krvoprolića koje je revolucija donela sa sobom mnogi ljudi su osećali zabrinutost, plašili su se za sebe i svoje bližnje i tugovali za pogubljenim prijateljima. Ta osećanja su pretela da dovedu u pitanje veru u ciljeve revolucije i kao takva su bila zabranjena i označena kao lažna i nemoralna. Ukratko, emocionalna utočišta koja su postala emocionalni režim tokom revolucije ubrzo su se pretvorila u veoma represivan emocionalni režim gde su sva osećanja sem oduševljenja revolucijom proglašavana za izdajstvo. Ispoljavati takva osećanja javno, značilo je dovoditi sebe i svoju porodicu u opasnost, tako da su i najiskreniji borci za revoluciju morali da ih vešto kriju. Međutim, patnja koju je ovaj represivni režim izazvao bila je višeslojna. Ne samo da su osećanja tuge, straha i sumnje bila osećanja kažnjiva giljotinom već je sam imperativ za istinskim, moralnim osećanjima, kroz koje se potvrđivala ispravnost revolucije, a kojih više nije bilo, izazivao duševnu patnju kod najiskrenijih revolucionara. Shodno tome, kada su se plašili i tugovali oni su ujedno i osećali krivicu zbog toga. Prema Rediju ovo je rezultiralo u akutnom duševnom bolu, što je posle Jakobinske diktature, u devetnaestom veku dovelo do ubrzanog napuštanja sentimentalnosti i sentimentalizma i povratka (nee-

mocionalnom) razumu kao idealu. Emotivi su pronašli mesto opet u umetnosti i privatnom životu, ali ovaj novi emocionalni režim je bio nešto fleksibilniji od onog koji je bio karakterističan za francuski dvor pre revolucije.

Redijeva teorija emotive, emocionalnih režima i duševne patnje nije bez slabosti. Na neke od njih je ukazala Barbara Rozenvajn (Rosenwein, 2006). Ona je iznela tri osnovne primedbe. Prvo, Rozenvajn tvrdi da im se, bez obzira na to koliko su emocionalni režimi represivni, ljudi prilagođavaju iznenađujuće dobro. Pošto ljudi koji žive u tim društvima ne mogu da ih procenjuju spolja, oni retko kada osećaju da su problematični. Stoga, nije jasno da postoji mnogo duševne patnje u represivnim režimima kao što to Redi misli. Da li je zaista slučaj to što Rozenvajn tvrdi je, međutim, otvoreno empirijsko pitanje, a odgovor bi mogao ići Rediju u prilog ili pak ne. Svakako i Redi ali i Rozenvajn bi morali da nam daju više empirijske evidencije za svoje tvrdnje. Drugo, Rozenvajn ispravno primećuje da se duševna patnja ne tretira kao nešto loše u svakoj zajednici. Naprotiv, u nekim društvima patnja je nešto dobro, dostojno poštovanja što odlikuje moralne i mudre osobe. Dakle, u takvim društvima od pojedinca se očekuje da patnju izdrži i da bude ponosan na muke kroz koje je prošao. Treće, Rozenvajn prigovara Rediju na identifikaciji emocionalnih režima i istorijskih država. Ne moramo da se bavimo istorijom da bismo znali da većina društava u prošlosti nije bila organizovana na taj način. Međutim, sve i da je tako i da su države oduvek postojale, nije jasno zašto bi jedan jedinstveni emocionalni režim bio zastupljen u celom društvu i važio za sve slojeve. Mnogo je verovatnije, smatra Rozenvajn, da uvek paralelno postoji više emocionalnih režima i utočišta u okviru jednog društva. U sledećem segmentu ja se neću detaljnije baviti problemima koje je B. Rozenvajn iznela, već ću preći na probleme u Redijevoj analizi represivnog predrevolucionarnog režima u Francuskoj i oblika koje novi emocionalni režim zadobija tokom revolucionarnog perioda.

4. Redijeva analiza predrevolucionarnog i revolucionarnog perioda: problemi

Luj XIV je 1692. zatražio od svog nećaka da se oženi jednom od njegovih vanbračnih ćerki. Na dan objave veridbe majka je viđena kako plače u hodnicima dvora ali uveče su se i nećak i majka uredno pojavili na kraljevoj večeri. Redi navodi Sent-Simonov opis događaja:

Kralj je izgledao potpuno normalno. M. de Chartres je bio pored svoje majke, koja nije gledala ni u njega ni u svog muža... Oči su joj bile pune suza, koje su s vremena na vreme padale, a ona ih brisala, gledajući u sve prisutne kao da želi da vidi kakav izraz lica svaki od njih pravi. I njen sin je imao crvene oči. . . . Primitio sam da joj je kralj nudio gotovo sva jela koja su bila pred njim, što je ona odbijala grubim načinom što, do samog kraja, nije uspeo da razljuti kralja niti da poremeti njegovo pristojno ponašanje. (Saint-Simon 1947–1961: I, 35).

Redi počinje svoju analizu čitavog perioda upravo ovim pasusom da bi ilustrovao atmosferu na francuskom dvoru i u javnom životu između 1660 i 1789. On to radi sa ciljem da pokaže koliko su emocije i unutrašnji život pojedinaca bili irelevantni sve dok su se osnovna pravila javnog života poštovala, tj. da pokaže koliko je sistem bio emocionalno represivan. A tih pravila je, kao što smo videli, bilo na pretek što je dovelo, dalje tvrdi Redi, do formiranja salona i masonskih loža kao osnovnih oblika emocionalnih utočišta. U njima su javna pravila ponašanja bila suspendovana i ljudi su bili slobodniji da uspostavljaju intelektualne i emotive veze ne obazirući se na društveni protokol.

Međutim iz gorenavedenog primera se ne vidi najjasnije u kom smislu je režim bio emocionalno represivan i u koju tačno svrhu su emocionalna pribežišta kreirana. Zapravo, opisani slučaj sugerise da raznovrsno ispoljavanje emocija jeste bilo tolerisano i u javnoj sferi. Verbalno negodovanje i odbijanje da se izvrši ono što je kralj naredio bili su zabranjeni, ali iskazivanje emocija na druge načine jeste bilo dozvoljeno. Dakle, emotivi su tu, osećanja mogu i da se ispolje i isprobaju, ali ono što ne može da se menja jesu pravila, zakoni i vrednosti koje uspostavljeni zakoni štite. Tako da zaključak koji iz ovoga možemo da izvedemo jeste da je režim bio delimično represivan: naime, dozvoljavao je pojedincima da kroz emocionalni izraz isprobaju šta osećaju, ali im nije dozvoljavao da se u skladu sa tim menjaju i razvijaju svoj identitet. Iz ovoga sledi da saloni i masonske lože tog doba nisu formirani toliko kao emocionalna skloništa u kojima je bilo slobodno iskazivati inače suzbijane i zabranjene emocije koliko kao oblici otpora pravilima, vrednostima i zakonima postojećeg sistema. Taj otpor je našao svoj izraz kroz ideologiju sentimentalizma, ali je isto tako mogao da bude izražen drugačijom vrstom ideologije.

Takođe je bitno pomenuti, a u svetlu novih saznanja o emocionalnim regulativnim mehanizmima, da bi zarad dobre analize emocionalnog režima predrevolucionarnog perioda u Francuskoj bilo neophodno podrobnije ispitati koji su sve regulativni mehanizmi emocija bili korišćeni. Naime, pored emotiva koji regulišu emocije koje su se već pojavile postoje i mehanizmi koji unapred regulišu koje ćemo emocije osetiti. Ti mehanizmi su obično vrednosti i norme koje kada prihvatamo vrlo često u potpunosti sprečavaju pojavu nekih emocija². Ovakvi regulativni mehanizmi su zapravo efikasnije i troše mnogo manje energije nego emotivi (Mauss, Bunge, Gross, 2008). To praktično znači da ukoliko bismo želeli da bolje razumemo emotivni život Francuskog društva 18. veka bilo bi neophodno specifikovati emocije koje su bile dozvoljene odnosno poželjne za muškarce, žene, različite slojeve i na osnovu toga proceniti koliko su ljudi trošili energije na manje uspešne načine regulisanja emocija odnosno na emotive. Ovakva vrsta istraživanja bi zahtevala ponovni odlazak u arhive i analizu pisanih ali i drugih materijala (umetničkih dela, nadgrobnih spomenika itd.) iz tog perioda. Na kraju, takvo istraživanje bi nam omogućilo da bolje vidimo koliko je zapravo bilo duševne patnje u delimično represivnom režimu francuskog dvora.

---

2 Ukoliko, na primer, ne smatramo da žena mora da pokriva kosu maramom da bi bila smerna nećemo biti uvređeni kada vidimo ženu nepokrivene glave.

Što se Redijeve analize revolucionarnog perioda tiče, takođe je potrebno reći nekoliko reči. Kao što smo videli, inspirisani sentimentalizmom revolucionari su insistirali na iskrenosti osećanja jer samo ako smo iskreni možemo da izrazimo našu autentičnu, dobru prirodu i tako formiramo dobro društvo. Dakle, Jakobinci su imali svoju teoriju emocija i zastupali su stanovište po kome su se emocije kotirale vrlo visoko na moralnoj skali. Autentične emocije su bile identifikovane sa moralom, a iskreno iskazivanje osećanja bilo je imperativ. Iz ovog razloga Jakobince je zanimalo ne samo kako se ljudi ponašaju i da li poštuju pravila i norme već i šta misle i kako se osećaju.

Jakobinci su naglašavali ne samo spoljašnja vidljiva dela, već i unutrašnje emocije i karakter. Oni nisu pitali: “Šta ste radili kada ste čuli za smrt kralja?” Umesto toga, pitali su se: “Kako ste se osjećali kad ste čuli tu vijest?” i “Da li vam je bilo drago da vidite da se ponovo uspostavlja red u državi kada je imovina sveštenstva bila konfiskovana? (Higonnet, 1998 str. 81)

Prema Redijevoj analizi samo insistiranje na emocijama, njihovoj moralnosti i iskrenosti jeste ohrabrivalo njihovu slobodnu ekspresiju koja je za uzvrat ojačavala emocionalnu vezu koju su revolucionari osećali prema vrednostima revolucije. Slobodna ekspresija osećanja je kasnije tokom Jakobinske diktature i dovela do potrebe za revidiranjem osnovnih revolucionarnih emocija do čega na žalost nije moglo da dođe. To jeste bio izvor permanentne unutrašnje duševne patnje u slučaju većine inače iskrenih revolucionara. Redijeva analiza deluje i psihološki verovatno i ubedljivo. Međutim, malo je verovatno da je ovakva duševna patnja bila karakteristična samo za Francusku revoluciju. Naprotiv, deluje da su i kasniji revolucionarni pokreti zahtevali od svojih boraca istu vrstu lojalnosti revolucionarnim ciljevima i iskrenost u ponašanju ali i osećanju i da ovakva vrsta zahteva i patnje nije svojstvena samo ideologiji sentimentalizma. Zapravo, potpuno je razumno pretpostaviti da se takva unutrašnja borba odvija u svakoj revoluciji bez obzira na to da li revolucionari veruju da je naša ljudska priroda dobra i da samo kroz iskrena osećanja možemo da je iskažemo, a time i da formiramo dobro društvo. Da bismo bolje videli koliko sentimentalizam kao ideologija ima uticaja na ovakvu vrstu unutrašnjeg konflikta i patnje valjalo bi uporediti francuske revolucionare sa npr. revolucionarima koji su izneli oktobarsku revoluciju. Uporedna analiza više slučajeva je neophodna da bi se neki čvršći zaključci doneli.

5. Zaključak

Redijeva teorija emotiva kao pokušaj da uvede novu vrstu emocionalnog istorijskog objašnjenja na primeru francuske revolucije je od izuzetnog značaja jer nam pre svega skreće pažnju na politički aspekt emocija i ulogu koje one mogu igrati u društvenim promenama. Međutim, da bi takvo objašnjenje moglo da dobije punu snagu potrebno je usaglasiti teoriju emotiva sa rezultatima psiholoških istraživanja koja nam govore da postoje više vrsta mehanizama emocionalne regulacije od kojih su emotivi

samo jedan od manje uspešnih. Dalje, pored nepotpunosti teorije emotiva Redijeva analiza ima i drugih slabosti. Na primeru koji nam je sam Redi dao mogli smo da vidimo da je predrevolucionarni režim samo delimično represivan jer iskazivanje emocija nije u potpunosti zabranjeno tako da ni Redijevo objašnjenje formiranja salona i masonskih loži kao emocionalnih pribežišta gde konačno ljudi mogu da iskažu slobodno zabranjene emocije ne deluje sasvim uverljivo. Ono što je potrebno uraditi u daljem istraživanju jeste identifikacija određenih vrednosti koje su važile za različite slojeve, a koje su služile kao regulativni mehanizmi za pojavu emocija a ne samo za smirivanje ili iskazivanje emocija koje su se već javile. To je od izuzetne važnosti jer se duševna patnja amortizuje usvajanjem i internalizacijom vrednosti određenog režima. Kroz ovakvo istraživanje bi slika emocionalnog života tog perioda postala potpunija. Na kraju, iako je za Redijevo objašnjenje duševne patnje koja se javila u toku revolucije sentimentalizam kao ideologija centralna nije jasno da takve patnje ne bi bilo uz neku drugu ideologiju. Koja je tačno uloga sentimentalizma u duševnoj patnji bilo bi moguće ispitati ako bismo uporedili dileme i unutrašnju borbu francuskih sa nekim drugim revolucionarima, kao što su recimo boljševici koji su izneli Oktobarsku revoluciju. Bez takvog poređenja ostaje nejasno da li je zaista sentimentalizam imao takav uticaj kakav mu Redi pripisuje.

Ljiljana Radenović
 Odeljenje za filozofiju
 Filozofski Fakultet, Univerzitet u Beogradu

Literatura

- Austin, J. L. 1962/1975. *How to Do Things with Words*, 2nd ed. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Higonnet, Patrice. 1998. *Goodness Beyond Virtue: Jacobins During the French Revolution*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Mauss, I. B, Bunge, S. A., Gross, J.J. (2008). "Culture and automatic emotion regulation", In M. Vandekerckhove, C. von Scheve, S. Ismer, S. Jung and S. Kronast (Eds.) *Regulating Emotions: Culture, Social Necessity, and Biological Inheritance*, Blackwell Publishing.
- Reddy, W. 1997. "Against Constructionism: The Historical Ethnography of Emotions", *Current Anthropology*, 38/3, p. 327-351.
- Reddy, W. M. 2001. *The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rosenwein, B. H. 2006. *Emotional Communities in the Early Middle Ages*, Ithaca, NY: Cornell University Press.
- Saint-Simon, Louis de Rouvroy, duc de. 1947–1961. *Mémoires*, 7 vols. Paris: Gallimard.

Ljiljana Radenović

Historical Explanation, Emotives, and Emotional Suffering (Summary)

One of the main goals of the book “The Navigation of Feeling: A Framework for the History of Emotions” by William Reddy (Reddy, 2001) is to provide an explanation of the events that led to the French Revolution and the political regimes that followed the First Republic. What makes Reddy’s approach unique is that, unlike standard political, social, economic and similar approaches, it emphasizes the role that emotions and emotional suffering have in the change of political regimes. For this purpose Reddy introduces the concept of emotives. According to him, we use emotives to express and change the emotions we feel. By expressing and changing emotions, we reconsider the values we endorse, and in the times of crisis, we sometimes embrace new ones. In this way, emotives play important role not only in the emotional regulation but also in the formation of our identity. Reddy argues that in the strict emotional regimes in which the use of emotives is restricted individuals experience emotional suffering. Such suffering is not relative to culture and can be objectively measured. Thus, for Reddy some political regimes are better than others. Within this theoretical framework Reddy describes the emotional regime of the French society that preceded the revolution as strict. According to him, emotional suffering that was caused by such regime played substantial role in bringing about the revolution. In this paper I will argue that the emotional regime of the 18th century France was not as strict as Reddy argues. What was strict were the rules for how to behave not for the emotional expressions, i.e. for the use of emotives. Thus, his analysis of the emotional pre-revolutionary regime is not without weakness. I will conclude with some problems that Reddy’s analysis of the acute emotional suffering characteristic of the revolutionary period faces.

KEYWORDS: historical explanation, emotives, emotional suffering, strict emotional regimes, emotional refuges